

FAREN FRA OVEN

GLETJSERSØER OG FORESTILLINGER OM EN BEBUDET

af MATTIAS BORG RASMUSSEN

Hed sine 6768m er Huascarán den højeste top i Peru og synlig fra det meste af Callejón de Huaylas-dalen. Her fra Shecllapata, cirka 60 km væk.

Den 31. maj 1970 ramte et enormt jordskælv Callejón de Huaylas i Peru; flere byer blev udslettet, og hele samfundet blev rystet i mere end en forstand. I dag, mere end 40 år efter katastrofen ramte i det peruanske højland, trækker den stadig sine spor gennem de landsbyer, der i større eller mindre grad blev ramt af den. I disse tider med klimaforandringer bliver fortællingerne om jordskælvet på ny aktualiseret, og erfaringer om tidligere tiders små og store katastrofer bruges i forestillinger om fremtidige begivenheder.

**Samtale på en hvedemark:
Om muligheden for en
katastrofe**

Vi sidder en lille gruppe mennesker på et stengærde rundt om en mark i landsbyen Pocccrac. Herfra har vi en imponerende udsigt over dalen Callejón de Huaylas i de nordlige Andesbjergene i Peru. En callejón er en gyde, og dalen er da også både lang og smal. I bun-

KATASTROFE

Agapita husker stadig hvordan det føltes den dag, den 31. maj 1970, da jorden skælvede i Callejón de Huaylas.

den løber floden Santa, der bringer livgivende vand fra højlandets gletsjere ned til de store agro-industrielle anlæg på kysten. På den vestlige side af dalen kan vi se nogle af de højeste tinder i Peru, og længst væk den allerhøjeste, Huascarán, der troner over dalen mere end 60 kilometer væk. Hvis man kommer tættere på, kan man se, at den massive isblok på top-

pen af det 6768 meter høje bjerg stadig har et ar. Og selv når vi sidder så langt væk fra bjerget, kan arret stadig opfanges, ikke med det blotte øje, men som et traume indlejret i de mange små samfund efter katastrofen. Den 31. maj 1970 blev Peru ramt af et kæmpe jordskælv, der havde sit epicenter ikke langt fra, hvor Santa-floden munder ud i Stillehavet. I højlandet blev den største by Huaraz jævnet med jorden. Eller rettere: det af Huaraz som havde

overlevet det store mudderskred i 1941 og det, der var blevet genopbygget efterfølgende. Længere ned i dalen så det om muligt endnu værre ud, da en kæmpe klippe- og isblok rev sig løs fra Huascarán og tordnede mod bunden af dalen. Den fulgte Ranrahircas-floden, og på få minutter faldt den stadigt voksende lavine mere en 4000 meter fra toppen af bjerget til bunden af dalen. Den ødelæggende kraft, som sidenhen ramte byerne Yungay og Ranrahirca var enorm, og hele Yungay blev udslettet; druknet i mudder, jord, sten, is og hvad syndfloden fra oven ellers bragte med sig. Man ved ikke præcist, hvor mange mennesker, der døde den dag i Callejón de Huaylas, men man mener at tallet godt kan være vel over de 71.000, heraf alene 15.000 i Yungay.

Beboerne i Poccrac oplevede også deres del af katastrofen, omend i en noget mindre målestok. Dengang lå landsbyen ved bredden af den lille flod, der også bærer navnet Poccrac. Floden har sit udspring i højderne ved Llamacancha, og efter at have passeret

højsletten skærer den sig ned igennem landskabet for at nå ned til Santa-floden. Det var her under de stejle skrænter, at Poccrac engang lå, indtil den dag hvor jorden rystede, og søerne i højderne brød ud af deres bassiner. Der var ingen, der døde i Poccrac, men mange af husene blev ødelagt, og talrige jordskred fra de stejle skrænter, der omgav landsbyen, vidnede om, at det kunne være gået meget værre.

Det blev besluttet at rykke hele landsbyen fra bunden af dalen og op på det lille plateau, hvor vi nu sad og kiggede ud over dalen. Det meste af jorden heroppe var allerede dyrket af landsbyboerne, men var ejet af folk fra byen, så det var ikke en gratis flytning. Den dag i dag er der stadig mange, som dyrker jord, der ikke er deres egen. Mod en del af udbyttet fra markerne får de lov til at så deres kartofler, hvede og andre afgrøder. Men i det mindste havde de kunnet rykke landsbyen op til et niveau, hvor også inkaerne engang havde boet. Mens vi sad der, fortalte de, hvordan inkaerne altid havde sørget for at bosætte sig højt oppe for at undgå oversvømmelser, sten- og mudderskred. Ikke langt fra husene vidnede et ru-inkompleks om, at der var noget om snakken. Tankerne gik videre, og spørgsmålet, der opstod i gruppen var, om Poccrac nu også var sikker. For tænk nu, hvis Querochocha-søen en dag skulle bryde sin moræne-væg og skylle ned igennem dalen.

Om Gletsjersøer og faren fra oven

Historien fra Callejón de Huaylas er en historie om, at der altid har været en lurende fare fra

I det Andine højland lever mange stadig hovedsageligt af landbrug og dyrehold. Det er hårdt manuelt arbejde, når høsten skal i hus.

oven. Placeret blot 1000 km syd for ækvator er den 180 kilometer lange bjergkæde i Andes hjem for omtrent 660 gletsjere, hvoraf de omkring 30 ligger over 6000 meters højde. Det gør den til den tropiske bjergkæde med den højeste andel af gletsjere, og til et af de steder i verden, hvor klimaforandringer sætter sine tydelige spor. I verdens to største bjergkæder, Andes og Himalaya, er der et stigende behov for at monitorere og overvåge de mange gletsjere, som med alarmerende hastighed trækker sig tilbage. Der, hvor der engang lå gletsjere, dannes der nu søer. Men det er nye søer, og det er ustabile søer. Frygten er derfor, at disse søer med tiden kommer til at rumme så meget vand, at de svage moræner, som holder sammen på vandmasserne, vil kollapse og sende bølger af død og ødelæggelse ned gennem dalene. Dette er fænomenet, der er kom-

met til at blive kendt som GLOF, eller Glacial Lake Outburst Flood. Historien viser, at det er en ganske voldsom affære. Området omkring Cordillera Blanca har oplevet sin del af gletsjer-relaterede katastrofer. Foruden de førnævnte i 1941 og 1970, der ramte byerne Huaraz og Yungay, har også steder som Chavín, Ranrahirca og Cañon del Pato oplevet at blive mere eller mindre udraderede. Efter sidstnævnte, der ramte konstruktionen af en vandkraftværk, blev der i Peru oprettet en Glaciologisk Enhed, som stadig den dag i dag står for at optegne, monitorere og om nødvendigt inddæmme, sænke vandspejlet og på andre måder sikre søerne i højdemene mod at gå over deres bredder. Senest tilbage i 2009 viste indsatsen sig at bære frugt, da et stykke af en gletsjer faldt i søen over Acobamba ved Carhuaz; kæmpe bølger blev dannet, men inddæmningen holdt

stand, og selvom bølgen var højere end dæmningen, var skadene i dalen begrænsede i forhold til, hvad der kunne være sket.

Mens der ikke kan siges at være en direkte kausalitet mellem klimaforandringerne og gletsjersøer, der går over deres bredder, så findes der alligevel som nævnt en vis årsagssammenhæng set ud fra et videnskabeligt perspektiv. Som antropolog er det således særligt interessant at se på, hvordan sådan en årsagssammenhæng bliver konstrueret gennem fortællinger. Og altså, hvordan der bliver skabt forestillinger om en bebudet katastrofe.

Forestillinger om en bebudet katastrofe

Som også den amerikanske historiker Mark Carey viser i bogen 'In the Shadow of Melting Glaciers', der er en detaljeret beretning om gletsjerafsmeltning, gletsjer-

Heste og æsler bruges til at tærske kornet

Poccrac – eller Pocrac som 'by'-skiltet fejlagtigt skriver – ligger på et plateau i 3600 meters højde og er hjemsted for cirka 15 fastboende familier og i alt små 30 huse.

søer og lokale, regionale og nationale svar på disse, så har gletsjerne på godt og ondt været helt centrale i det 20. århundredes Callejón de Huaylas. Det er de hvide tinder højt over dalen, der giver den sit særpræg, som tiltrækker tusindvis af peruanske og internationale turister hvert eneste år. Men det 20. århundrede har også været præget af de store katastrofer, og selv den dag i dag er det en forventning om, at Palcacocha-søen, som allerede to gange har haft sin dødbringende gang gennem Huaraz' gader, endnu en gang vil gå over sine bredder. Katastrofen er således både bebudet og forventet. En del af undertitlen på denne artikel er en indirekte reference til den colombianske forfatter Gabriel Garcia-Marquez, der i 1981 udgav bogen 'Historien om et bebudet mord'. Garcia-Marquez' roman starter med slutningen, hvor man får at vide, at

hovedpersonen dør. Mordet er bebudet, på samme måde som Lars von Trier allerede i prælodiet til sin seneste film, *Melancholia*, viser planeternes dødsdans og Jordens undergang. Og så er det som sådan blot et spørgsmål om, hvad der sker herfra og til enden. Det er således det bebudede, der er interessant; det at der er en vished om, at katastrofen en dag vil indtræffe, men samtidig en uvisshed om hvor og hvornår. I Callejón de Huaylas er historien om GLOFs en delt historie, og selv de, der ikke har oplevet en på første hånd har alligevel en del i de fælles erfaringer. På denne måde er GLOF også et meget virkeligt fænomen i en landsby som Poccrac; spørgsmålet er blot hvordan?

Det handler altså om, hvordan forskellige erfaringer, vidensformer og fortællinger blander sig sammen og danner grundlaget for

forestillinger om hændelser, som endnu ikke er sket. Antropologer og andre med interesse for sociale relationer har længe studeret, hvordan viden er indlejret i større systemer af magt. Viden er med andre ord aldrig neutral, men altid genstand for forhandlinger og kampe. Når beboerne i Poccrac og de omkringliggende landsbyer således udtrykker bekymring for, at de selv er skyld i klimaforandringerne, er forklaringen, at de er uvidende omkring hvordan for eksempel affald skal håndteres. På den måde skabes der en direkte forbindelse mellem klimaforandringer og en plastikflaske, der ligger ved flodbredden. Samtidig er det en kommentar til deres egen sociale og kulturelle position i det peruanske samfund. "Vi mangler bevidsthed" (*conciencia*) var en kommentar, jeg ofte hørte i løbet af mit et-årige feltarbejde i Callejón de Huaylas; bevidsthed her

Querococha-søen i 4000 meters højde. I baggrunden ses både Pukaraju, som på trods af at nattens snedække kan snyde helt har mistet sin gletsjer, og bagved Yanamarey, som stadig leverer en stor del af vandet til søen.

forstået som en form for civilisering af både det mentale og det kropslige. En plastikflaske, der ligger smidt i stenene ved Rio Santa floden er således et udtryk for, at man hverken ved bedre eller er i stand til at handle på det. I Peru er *conciencia* et stærkt mættet begreb med et iboende moralsk imperativ: det handler om en viden, som man bør besidde, men som man på grund af sin position i samfundet ikke har haft adgang til. Det er samtidig en viden, som bindes til en bestemt praksis, for eksempel det at man ikke smider plastik i floden eller brænder sine marker af. Det er med andre ord en viden, der er bundet til særlige lag i samfundet, og det er folk i disse privilegerede lag som må bevidstliggøre (*concientizar*) de fattige og marginaliserede. Denne bevidsthed er altså udtryk for en bestemt form for viden, som er indlejret i et socialt og kulturelt hierarki; et hierarki, hvor befolkningen i de landlige højlandsområder befinder sig fortvivlende nær den absolutte

bund. Mens 'bevidstheden' på den ene side handler om en viden, som rummer en opmærksomhed på egne mangler, så kan fortællingen også vendes således, at det handler om det nationale samfunds forsømmelse af landbefolkningen, sådan som det både sker nu, og sådan som det skete i jordskælvets efterspil. Efter jordskælvets i 1970 oplevede mange, at myndighederne svigtede; hjælpen udeblev, og da den endelig nåede frem blev den blandet med alkens politiserede tiltag. I Peru oplever den landlige befolkning til stadighed, at deres behov puttes bagerst i køen, når der skal prioriteres, og følelsen af at være blevet forladt af staten er udbredt i Pocrac og dens nabolandsbyer. Denne historie har også betydning for, hvordan en fremtidig katastrofe tænkes. I aktualiseringen af denne nationale forsømmelighed vælger de nationale myndigheder bevidst at afholde beboerne i eksempelvis Pocrac fra information om karakteren og omfanget af den be-

budede katastrofe. I begge tilfælde handler det om viden, som ikke er tilgængelig for dele af befolkningen; forskellen ligger i, hvem der bærer ansvaret: er det indbyggerne selv eller den nationale politiske, kulturelle og økonomiske elite?

I fortællinger om katastrofen i 1970 bliver jordskælvets på forskellig vis knyttet til nutidige og fremtidige begivenheder. En dominerende fortælling er således den, at jordskælvets, de smeltende gletsjere og alkens andre ulyksaligheder, der rammer de små samfund i højlandet, er tegn på, at dommedag er nær. Af den bibelske apokalypse fremgår det, at jorden vil ryste, markerne tørre ud og mennesker vil dø som hunde; alt sammen ting, som mange synes de kan se omkring sig. Her er det selvfølgelig trist, at verden skal gå under, men som i mange former for eskatologisk tænkning rummer det også en vis form for glæde; for hvis enden er nær, betyder det også, at frelsen er nær. Den religiøse viden kommer fra præster af både katolske

og protestantiske retninger, fra deres egne omhyggelige læsninger af Biblen og fra de religiøse radioprogrammer, som ofte gør det ud for aftenunderholdningen, inden lyset slukkes i de små hjem.

De forskellige klimaforklaringer opererer på forskellige skalaer, og selvom de tilsyneladende er modstridende, kan de faktisk uden problemer blive fremsat af en og samme person. Hvad vi ser i fremstillingerne af klimaforandringerne er en form for sammenfiltrering af forskellige former for viden. Hvordan de bliver sat sammen afhænger af, hvilken form for fortælling, man ønsker at fremføre: Skal det handle om ens egen utilstrækkelighed, regeringens inkompetence, storkapitalens hensynsløshed eller Guds vrede?

Fra viden om fortiden til tanker om fremtiden

Tilbage til Pocrac: Bekymringerne som beboerne udtrykte omkring hvedemarken vedrørende Querococha-søen er givetvis overdrevne. Med sin placering, morfologi og landskabets udformning skulle Pocrac være i sikkerhed. Men deres bekymring er ikke desto mindre umådeligt reel; Pocrac er på mange måder et samfund, der med god grund må føle sig truet. I forhold til for 20 år siden er indbyggertallet blevet mere end halveret; folk er enten flyttet derfra eller døde. Gletsjersøer, der går over deres bredder, er ikke noget nyt fænomen i hverken Andes eller Himalaya, men faren fra oven vokser i takt med, at gletsjerne trækker sig tilbage. Som Mark Carey viser i sin bog, er det ikke nogen nem sag at imødegå sådanne katastrofer, for de bliver indskrevet i en lokal kontekst med sociale hie-

rarkier, politiske strukturer og lokale forestillinger. I antropologisk perspektiv er en katastrofe netop ikke et naturfænomen; det er først, når gletsjersøen rammer ind i byen, de sociale institutioner og de sociale hierarkier, at katastrofen indtræffer. Antropologen Oliver-Smith lavede feltarbejde i Yungay efter katastrofen i 1970, og hans bog 'The Martyred City' har været toneangivende i senere antropologiske vinklinger på naturkatastrofer. En desperat informant fortalte Oliver-Smith i tiden efter Yungays udslettelse: "Først jordskælvet, så jordskredet og så ... katastrofen!" Skal man imødegå katastrofer, er det derfor nødvendigt at forstå, hvordan folk tænker om katastrofen, også før den indtræffer. Jeg har i denne artikel forsøgt at vise, hvordan forestillingerne om den kommende katastrofe bliver dannet ud fra en blanding af erfaringer og viden; tidligere hændelser danner således baggrund for forestillingen om de fremtidige. Selv de, der endnu ikke var født, da jordskælvet ramte, bruger katastrofen som et helt centralt referencepunkt. Historierne om sammenstyrtede huse, blokerede veje og forføjede regeringer bliver hele tiden bragt ind i nutiden og bliver altså ikke alene brugt til at fortælle historier om en katastrofe, der engang skete, men også til at fortælle historier om den katastrofe, der kommer til at ske. Fortællingerne er forskellige måder at ordne og fremstille viden om klimaforandringer, sociale processer og politiske institutioner, hvor enkelte elementer bliver fremhævede eller sat i baggrunden.

Klimaforandringer udfordrer den måde, vi tænker om skala på; de er på en og samme tid ekstremt loka-

le og uundgåeligt globale. Årsag og effekt overskrider steder; den GLOF, der i 2009 sendte en lavine af mudder, sten og is mod Acobamba havde ekstremt lokale konsekvenser, men kan kun forstås ved at tænke i globale processer. I 1970 blev Yungay udslettet, som det før var sket med Huaraz, Raurahira, Chavin og mange andre små og store byer ikke bare i Peru, men overalt i verdens bjergegne. I en tid, hvor klimaforandringerne får gletsjerne til at trække sig tilbage, øges både antallet af ustabile gletsjersøer og opmærksomheden på, hvad der skal gøres for at modvirke deres ødelæggende potentiale. Så mens Pocrac som sagt ligger uden for den umiddelbare farezone, så afspejler indbyggernes overvejelser en udbredt bekymring om en gentagelse af fortidens katastrofer i det peruanske højland. Og det er derfor, at når folkene i Pocrac og andre små andinske samfund taler om jordskælvet i 1970, så taler de også om en mulig fremtid; om en bebudet katastrofe. ■

Forslag til videre læsning

Carey, Mark (2010) *In the shadow of melting glaciers. Climate Change and Andean Society*. Oxford University Press

Oliver-Smith, Anthony (1986) *The Martyred City. Death and Rebirth in the Andes*. Albuquerque: University of New Mexico Press

MATTIAS BORG RASMUSSEN ER PH.D.-STUDERENDE VED INSTITUT FOR ANTHROPOLOGI VED KØBENHAVNS UNIVERSITET. HANS PROJEKT OM VAND OG KLIMAFORANDRINGER I ANDESBJERGEGNE ER EN DEL AF DET ERC-FINANSIEREDE PROJEKT WATERWORLDS.